

Ulu öndərin məhkəmə-hüquq islahatları

Müstəqil Azərbaycanın özünəməxsus milli inkişaf modelini şərtləndirən meyarlar sırasında qazanılan iqtisadi nailiyyətlərlə yanaşı, dünyada maraqla izlənən, ölkənin beynəlxalq nüfuzunu möhkəmləndirən hüquq islahatlarını da xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bu islahatlar hakimiyyətin üç əsas qolundan biri olan, qanunun aliliyinin, vətəndaşların hüquqi mənafələrinin təminatında mühüm rol oynayan məhkəmə orqanlarının fəaliyyətində əsaslı dönüş yaradıb, ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinə ictimai inamı gücləndirib.

Bu il anadan olmasının 100-cü ildönümünü tamam olan ümummilli lider, dünya miqyaslı şəxsiyyət Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanın xilaskarı və qurucusu olmaqla yanaşı, ölkədə hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti ideyalarının praktik tətbiqinə yönələn məhkəmə-hüquq islahatlarının müəllifi kimi ehtiramla xatırlanır. “Dövlət iki şeydən sarsıla bilər: günahkar cəzasız qalanda və günahsız cəza verildə” – deyən ulu öndər Heydər Əliyev dövlət rəhbərliyinin hər iki mərhələsində qanunun aliliyinə, vətəndaşların dövlətə olan inamının sarsılmazlığına, həqiqətin ən ali dəyər kimi qəbul olunmasına çalışıb, ədalətli rəhbər olaraq xalqın dərin sevgisini qazanıb.

Əminliklə deyə bilərik ki, xalqımızın hüquqi və demokratik cəmiyyətdə yaşamaq arzusu məhz ulu öndər Heydər Əliyevin, müstəqil Azərbaycana rəhbərliyi dövründə, həyata keçirdiyi məhkəmə-hüquq islahatlarının nəticəsi olaraq reallaşdı. 1993-cü ilin iyun ayında – son dərəcə mürəkkəb bir zamanda xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdıraraq məsuliyyəti üzərinə götürən, insanları mütərəqqi ideyalar ətrafında birləşdirən, ictimai-siyasi sabitliyi təmin edən, dövlətçiliyə qarşı yönəlmiş cinayətkar qəsdləri zərərsizləşdirən ulu öndər Heydər Əliyev, ilk aylardan etibarən, vətəndaş mənafeyini önə çəkən məhkəmə-hüquq islahatlarının da reallaşdırılmasını vacib sayıb.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 sentyabr 2022-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasında 2023-cü ilin “Heydər Əliyev İli” elan edilməsi haqqında” sərəncamında ulu öndərin dövlətimiz qarşısındakı tarixi xidmətləri, o cümlədən, hüquqi dövlət quruculuğundakı rolu xüsusi vurğulanır: “Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyasının qəbul olunması və bütün sferaları əhatə edən köklü islahatların həyata keçirilməsi, demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu, nizami ordunun yaradılması Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı

qarşısında müstəsna xidmətləridir”.

Həmin dövrdə bir ictimai-iqtisadi formasiyadan digərinə sürətli keçid – siyasi, iqtisadi və hüquqi sistemin müasirləşdirilməsi zərurəti müstəqil Azərbaycanın ilk milli Konstitusiyasının hazırlanması və qəbulunu da obyektiv reallıq kimi meydana çıxarmışdı. Ulu öndər Heydər Əliyevin müəllifliyi ilə hazırlanaraq 1995-ci ilin 12 noyabrında ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilmiş həmin Konstitusiya Azərbaycanın unitar, demokratik və dünyəvi dövlət statusunu təsbit edib, vətəndaş cəmiyyətinə, insan hüquq və azadlıqlarının prioritetliyinə əsaslanan islahatların əsasına çevrilib.

Mütərəqqi beynəlxalq təcrübəyə söykənən, insan hüquq və azadlıqlarının aliliyinə təminat yaradan Konstitusiyamızda hakimiyyət bölgüsü prinsipi – məhkəmə fəaliyyətinin müstəqilliyi və ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin fundamental əsasları dolğun əksini tapıb. Ali Qanunun VII fəslində üçpilləli məhkəmə sisteminin yaradılması, fəaliyyəti, habelə hakimlərin müstəqilliyi, toxunulmazlığı, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi prinsipləri və digər vacib məqamlar dolğunca əksini tapıb.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının qəbulu cəmiyyətin siyasi, iqtisadi və hüquqi sisteminə əsaslı islahatlar üçün bazis olmaqla, əvvəlkindən fərqli, dövrün tələblərinə cavab verən üçpilləli, müstəqil məhkəmə sisteminin formalaşdırılmasına da zəmin yaradıb. Hüquq islahat Komissiyası tərəfindən hazırlanaraq 10 iyun 1997-ci il tarixdə qəbul olunmuş “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu isə məhkəmələrin məhz Əsas Qanunda əksini tapmış modeldə formalaşdırılmasını təmin edib. Qanunun 3-cü maddəsinə əsasən: “Məhkəmələr ədalət mühakiməsinə həyata keçirərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını,

mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, bütün müəssisə, idarə və təşkilatların, siyasi partiyaların, ictimai birliklərin, digər hüquqi şəxslərin hüquqlarını və qanuni mənafələrini hər cür qəsdlərdən və qanun pozuntularından müdafiə edir, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və bu qanunda nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri həyata keçirirlər”.

Reallaşdırılan sistem xarakterli islahatlar məhkəmələrin funksiya, səlahiyyət və vəzifələrinin liberal və humanist dəyərlərə uyğunlaşdırılmasını, barəsində formalaşmış “cəza orqanı” təəssüratının aradan qalxmasını da təmin edib. Nəticədə həbsəalma üçün sanksiyaların verilməsi səlahiyyəti prokurorluqdan alınaraq, məhkəmələrə verilib, bu qurumun məhkəmələr üzərində nəzarət funksiyası aradan qaldırılıb. Üçpilləli məhkəmə sistemi işlərə baxılarkən, birinci instansiya məhkəmələrinin buraxdığı hər hansı səhvin yuxarı məhkəmə instansiyalarında aradan qaldırılmasına, beləliklə, insan hüquq və azadlıqlarının daha etibarlı qorunmasına təminat yaradıb.

Ulu öndər Heydər Əliyev məhkəmələrin müstəqilliyinin gücləndirilməsi, ədalət mühakiməsinin qanunamüvafiq şəkildə həyata keçirilməsi baxımından hakim korpusunun sağlamlaşdırılması məsələsinə də xüsusi diqqət yetirib. Məhkəmələrin müstəqilliyinin qorunması üçün hakimlərin tamamilə şəffaf və demokratik yolla, test üsulu əsasında seçilməsi təcrübəsinin əsası 2000-ci ildə - ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi iradəsi ilə qoyulub. Bunun nəticəsi olaraq da hakimlərin seçilməsi və təyinatı ilə bağlı cəmiyyətdə müsbət rəy formalaşdı.

Yeni dövrün tələblərinə cavab verən konstitusiya islahatlarının reallaşdırılması və məhkəmələrlə bağlı bir sıra müddəaların təkmilləşdirilməsi də ümummilli liderin hüquqi dövlət quruculuğu sahəsindəki tarixi xidmətlərindən biri kimi qeyd olunmalıdır. 2002-ci ildə Əsas Qanuna xalqın idarəsi əsasında edilmiş əlavə və dəyişikliklər siyasi partiyaların ləğvi səlahiyyətlərinin Konstitusiya Məhkəməsindən alınaraq ümumi yurisdiksiyalı məhkəmələrə verilməsi, Baş Prokurorluğun və Ali Məhkəmənin qanunvericilik təşəbbüsü ilə çıxış etmək səlahiyyətlərinə malik olması, vətəndaşlara Konstitusiya Məhkəməsinə birbaşa müraciət etmək imkanının yara-

dılması və digər vacib məsələləri özündə ehtiva edirdi.

Ümumilikdə, 1995-2003-cü illəri əhatə edən məhkəmə-hüquq islahatları ölkənin siyasi, iqtisadi və hüquqi sisteminə ki əsaslı dəyişikliklərin, cəmiyyətin sosial sifarişinin obyektiv nəticəsi olub. Beləliklə, müstəqil Azərbaycan son 30 ildə inanılmaz inkişaf yolu keçərək bir sıra dövlətlərin onilliklər ərzində yetişdiyi yüksək tərəqqiyə nail olub, insan hüquq və azadlıqlarının təminatı sahəsində böyük uğurlara imza atıb.

Ulu öndər Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu bu islahatları ötən 20 ildə əzmlə davam etdirən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev hüquqi dövlət quruculuğu prosesinin mühüm tərkib hissəsi olaraq, məhkəmə hakimiyyətinin davamlı surətdə yeniləşdirilməsinə vacib məsələlərdən biri kimi yanaşıb. Bunun nəticəsidir ki, ölkədə məhkəmələrin müstəqilliyinin gücləndirilməsinə, obyektiv və şəffaf şəraitdə hakim korpusunun formalaşdırılmasına, bu sahədə şəffaflığın təmin edilməsinə, elektron xidmətlərin tətbiqinə, bir sözlə, vətəndaş məmnunluğuna xidmət edən islahatlar daha geniş miqyas alıb.

Xatırlatmaq yerinə düşər ki, məhkəmə-hüquq islahatlarının kompleks şəkildə reallaşdırılması məqsədilə imzalanmış 19 yanvar 2006-cı il tarixli “Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və “Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” fərman yeni mərhələdə ölkəmizdə çoxşaxəli hüquq islahatları üçün baza rolunu oynayıb. Regional inkişafa xidmət edən islahatların mahiyyətindən irəli gələn bu sənəd əsasında regionlarda yeni məhkəmələrin yaradılması vətəndaşların müraciət imkanlarının asanlaşdırılmasına xidmət edib: 2006-cı ildə respublika apellyasiya və iqtisad məhkəmələrinin əvəzinə, 6 regional apellyasiya, habelə, əlavə 3 yerli iqtisad məhkəməsi təşkil edilib.

Fərman əsasında, həmçinin, Ədliyyə Akademiyası yaradılıb, Hakimlərin Etik Davranış Kodeksi hazırlanaraq təsdiqlənib, məhkəmələrdə İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun öyrənilməsi, məhkəmə təcrübəsində nəzərə alınması təmin olunub, hakimlərin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçirilib.

Məhkəmələrlə bağlı qanunvericiliyə 22 iyun 2010-cu il tarixli dəyişikliklər, eləcə də sisteminin müasirləşdirilməsi məqsədilə dövlət başçısının 2010-cu il 15 iyul və 9 avqust tarixdə imzaladığı fərmanlar ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılması baxımından son dərəcə əhəmiyyətli olub. Regionlarda yaşayan əhalinin məhkəmələrə müraciət imkanlarının asanlaşdırılması baxımından əlavə dörd bölgədə ağır cinayətlər, habelə dövlət orqanları tərəfindən insan hüquqlarına ciddi əməl olunmasının təmini məqsədilə yeddi bölgədə inzibati-iqtisadi məhkəmələrin yaradılması xüsusilə əhəmiyyətli olub.

Hər bir cəmiyyətin sütunlarının ədalət prinsipi üzərində bərqərar olması, tarixən qanunçuluğun keşiyində dayanan, hüququn aliliyini rəhbər tutan səlahiyyət sahiblərinin, ilk növbədə, insan taleyi ilə bağlı qərarlar qəbul edən hakimlərin fəaliyyətində əsaslı olub. Hakimlərin Etik Davranış Kodeksinin qəbulu, məhkəmə hakimiyyətinin hazırlıqlı, mənəvi cəhətdən saf hakimlərlə komplektləşdirilməsi üzrə

tədbirlərin davam etdirilməsi, bütün məhkəmələrin tərkibinin təzələnməsi də məhz bu reallıqlarla şərtlənib. Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər hakim vəzifəsinə seçkilərin tamamilə azad və ədalətli keçirilməsinə, bu məsul vəzifəyə ən layiqli insanların seçilməsinə xidmət edib. Son 15 ildə reallaşdırılan çoxmərhələli seçim prosedurlarında, o cümlədən, test, yazılı və şifahi imtahanlarda müvəffəqiyyət qazanmış 500 nəfərdən çox namizəd hakim vəzifəsinə təyin olunub.

Məhkəmələr üçün yeni inzibati binaların inşası, mövcud binaların əsaslı təmir olunması, hakimlərin müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının ən son nailiyyətlərindən istifadə imkanlarının yaradılması, ümumən, ölkədə ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə, korrupsiyaya qarşı mübarizəyə xidmət edib. Ölkə başçısının 2014-cü il 13 fevral tarixli “Elektron məhkəmə informasiya sisteminin yaradılması haqqında” sərəncamı bu sahədə işlərin keyfiyyətə yeni mərhələdə daha da genişlənməsinə, məhkəmələrdə İKT-nin ən son nailiyyətlərinin tətbiqinə imkan verən əlahiddə əhəmiyyətli sənəd olub.

Prezident İlham Əliyevin 10 fevral 2017-ci il tarixli “Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcridetmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə” sərəncamında yer alan strateji məqsəd isə cinayət-hüquq siyasətinin liberallaşdırılması, böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayətlərə görə həbs və azadlıqdan məhrum etmə tədbirlərinin tətbiqinin məhdudlaşdırılması olub.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Məhkəmə-hüquq sisteminə islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” 2019-cu il 3 aprel tarixli fərmanı isə ədliyyə və məhkəmə sisteminə islahatların müasir çağırışlara uyğun davam etdirilməsinə imkan verib, o cümlədən, elektron məhkəmənin tətbiqi ilə bağlı təşkilati işlərin yekunlaşdırılmasını, onun funksionallığının artırılmasını, fiziki və hüquqi şəxslərin bu sistemdən istifadəsinin təşviqini şərtləndirib. Fərman əsasında ötən 4 ildə müasir dövrün tələblərinə cavab verən ədalət mühakiməsinin formalaşdırılması, məhkəmə icraatının effektivliyinin yüksəldilməsi, hakim və məhkəmə aparatı işçilərinin sosial müdafiəsinin daha da yaxşılaşdırılması, müvafiq infrastrukturun yenilənməsi işlərinin davam etdirilməsi, məhkəmə icraatında müasir informasiya texnologiyalarından hərtərəfli istifadə edilməsi və digər mühüm məsələlərin həll olunması istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi mümkün olub. Fərmanla, həmçinin, hakim ştatlarının sayının 200 ştat vahidi artırılması, ixtisaslaşdırılmış kommersiya məhkəmələrinin, özəl ekspertiza institutunun yaradılması təmin edilib.

Ölkəmizin iqtisadi inkişaf tempinə adekvat şəkildə reallaşdırılan məhkəmə-hüquq islahatlarının uğurlu nəticələrini hər bir vətəndaş gündəlik həyatında hiss edir və minnətdarlıqla qarşılayır. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə respublikamızın ədliyyə və məhkəmə sistemi ilbəl müasirləşir, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində prinsipli sözünü deyir.

Orxan CƏBRAYILOV,
Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin
şöbə müdiri